

Derleyen
MENDERES ÇINAR
Demokrasi
Kavram, Kurum, Süreç

İletişim Yayınları 3349 • Araştırma-İnceleme Dizisi 565

ISBN-13: 978-975-05-3564-2

© 2023 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2023, İstanbul

EDITÖR Ahmet İnsel

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Yağmur Yıldırım

DİZİN Berkay Üzüm, Mehmet Atala

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devkaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyen
MENDERES ÇINAR

Demokrasi

Kavram, Kurum, Süreç

Yazarlar

AYŞEN UYSAL • BERK ESEN • BERRİN KOYUNCU-
LORASDAĞI • CENK SARAÇOĞLU • ÇAĞDAŞ
CEYHAN • DUYGU AVCI • ERDEM DAMAR • ERSİN
KALAYCIOĞLU • FİKRET ADAMAN • FİLİZ ZABCI
• FUNDA GENÇOĞLU • GÜLAY UĞUR GÖKSEL •
GÜLŞEN SEVEN • HAKAN YAVUZYILMAZ • HAMİT
BOZARSLAN • HASRET DİKİCİ BİLGİN • İLHAN UZGEL
• KÂZIM ATEŞ • MENDERES ÇINAR • ONUR BİLGİNER
• ÖMER TURAN • ÖZHAN DEMİRKOL • PINAR
BEDİRHANOĞLU • REYHAN ÜNAL • RIZA TÜRMEK •
SERDAR TEKİN • TANEL DEMİREL • TOYGAR SİNAN
BAYKAN • YASEMİN ÖZGÜN • YÜKSEL TAŞKIN •
ZAFER GANİOĞLU

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

MENDERES ÇINAR 15

BİRİNCİ KISIM

Kavram

Demokrasinin Düşünsel Parametreleri 21

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ DÜŞÜNCESİNİN DOĞUŞU VE GERİLİMLERİ

FİLİZ ZABCI 23

Demokrasi bir Antik Yunan icadı mı? 24

Yeni olanın doğuşu 26

Dēmosun tarih sahnesine çıkışı 28

Demokrasinin temeli: Yurttaşlar arası eşitlik ilkesi 30

Halk ve demokrasi karşıtları 33

Sorunlarla doğmak: Demokrasinin taşıdığı gerilimler 37

Aşırılık ve düzen: Demokrasiden cumhuriyete 38

Eşitlik: Sona ermeyen mücadele 40

Çoğunluğun temsili: Yeni bir tiranlık korkusu 43

İKİNCİ BÖLÜM

LİBERAL DEMOKRASİ

TANEL DEMİREL 47

Kavram 47

Tarihî gelişim 49

Temel özellikler 51

LD ne değildir?	55
Bazı eleştiriler	59
Sonuç	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATILIMCI DEMOKRASİ

<i>BERRİN KOYUNCU-LORASDAĞI</i>	65
Tarihsel ve kuramsal gelişimi	66
<i>Katılımcı demokrasinin modern kökenleri ve kuramcıları</i>	66
Katılımcı demokrasinin savunuları/temel özellikleri	72
Katılımcı demokrasiye eleştiriler ve güncel tartışmalar	73
<i>Katılımcı ve müzakereci demokrasi modellerine karşılaştırmalı bakış</i>	75
Katılımcı/müzakereci demokrasi pratikleri	76
Sonuç yerine: İmkân ve sınırlarıyla katılımcı demokrasi	81

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL DEMOKRASİ

<i>ONUR BİLGİNER - ZAFER GANİOĞLU</i>	83
Kuramsal kökenler	84
<i>Marx'ın devrim kuramı ve taktiksel çekişmeler</i>	84
Devrimci kuramdan siyasal pratiğin belirsiz sularına	88
<i>Fabian sosyalizmi</i>	89
Bilimsel Marksizmin eleştirisi ve sosyal demokrat tercih	90
İskandinav sosyal demokrasisi (kuzey modeli)	94
Sosyal demokrasinin temel değerleri	96
<i>Serbest piyasa ve siyasal demokrasi</i>	96
<i>Eşitlik, adalet ve çoğulculuk</i>	97
<i>Özgürlük, dayanışma ve uzlaşma</i>	97
Sonuç yerine: Sosyal demokratik çözümler	98

BEŞİNCİ BÖLÜM

AGONİSTİK DEMOKRASİ: POPÜLİZM ÇAĞINDA DEMOKRASİYİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

<i>ERDEM DAMAR</i>	101
Giriş: Çeşitlilik çağından popülizm çağına giderken demokrasinin durumu	101
Geç-modern dünya, çeşitlilik çağı ve "olumsallığın küreselleşmesi"	104
Kimliklerin ilişkiselliği ve antagonizma	106
Kimlikleşmenin özneliği ve kötünün ikinci sorunu	109
Kötünün ikinci sorunundan kolektif kimliklere: Hegemonyanın imkânsız tamlığı	110
Agonistik demokrasi ve siyasal liberalizm: Özgürlük ve eşitliğin tartışmacı doğası	113
Siyaset ile etik arasındaki ilişkiyi (yeniden) düşünmek: Özneleşme sürecinin sürekliliği ve demokratik öznelik	116
Sonuç: Popülizm çağında demokrasiyi agonistik düşünmek	118

ALTINCI BÖLÜM

MÜZAKERECİ DEMOKRASİ VE HABERMAS

<i>SERDAR TEKİN</i>	121
Demokratik meşruiyet	122
Felsefi temeller	124
Habermas etkisi	125
Anayasal demokrasinin Habermasçı yorumu	128
Eleştiriler, teorinin sınırları ve pratiğin imkânları	130

YEDİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM ANLAYIŞLARI VE DEMOKRASİ MODELLERİ

<i>FUNDA GENÇOĞLU</i>	135
Medeni toplum olarak sivil toplum ve farklı demokrasi modelleriyle ilişkisi	137
<i>Yurttaş insanların medeni toplumu olarak sivil toplum ve cumhuriyetçi/komuniteryen demokrasi modelleri</i>	138
<i>Rasyonel, çıkarıcı ve rekabetçi birey-insanların medeni toplumu olarak sivil toplum ve liberal demokrasi</i>	143
Eşitsizlik ve/veya mücadele alanı olarak sivil toplum ve farklı demokrasi modelleriyle ilişkisi	147
Sonuç	152

SEKİZİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL DEMOKRASİ, KOZMOPOLİTANİZM VE EGEMENLİK

<i>İLHAN UZGEL</i>	155
Kant ve dünya barışı	156
Kozmopolitan demokrasi	157
Küreselleşme, küresel demokrasi ve kozmopolitanizm	160
Küresel demokrasiyi aşağıdan kurmak	162
Bir imkân olarak küresel demokrasi	163
Dünya devleti ihtimali	165
Uluslararası örgütler ve küresel demokrasi açığı	166
Küresel demokrasi, kozmopolitan adalet	169
Küresel demokrasi eleştirisi	171

İKİNCİ KISIM

Kurum

Demokrasinin Kurumları	175
-------------------------------------	-----

DOKUZUNCU BÖLÜM

DEMOKRASİNİN REJİM OLARAK İŞLEMESİNDE NORMLARIN ROLÜ

<i>ERSİN KALAYCIOĞLU</i>	177
Giriş	177
Demokrasinin yazılımı/normları	179

Pekişmiş demokrasilerin bunalımı.....	182
Yorum ve sonuç.....	187

ONUNCU BÖLÜM

HUKUK DEVLETİ, YARGI VE DEMOKRASİ

RIZA TÜRMEŒEN.....	189
Hukuk devleti kavramı.....	189
Hukuk devletinin gelişimi.....	190
Hukuk devletinin unsurları.....	193
Demokrasi ve hukuk devleti.....	195
Yargının ve yargıcın demokrasideki rolü.....	195
Yargı her zaman demokrasiyi korur mu?.....	197
Türkiye’de hukuk devletinin gelişmesi.....	199
Türkiye’de hukuk devletinin güncel durumu.....	202
Türkiye’de yargının bağımsızlık ve tarafsızlık sorunları.....	207

ON BİRİNCİ BÖLÜM

ANAYASA(CILIK) VE DEMOKRASİ

GÜLŞEN SEVEN.....	211
Giriş.....	211
Anayasa kavramı.....	213
<i>Geleneksel anayasa</i>	215
<i>Modern anayasa(cılık)</i>	218
Anayasa(cılık) ve demokrasi.....	221
Sonuç.....	225

ON İKİNCİ BÖLÜM

HÜKÜMET SİSTEMLERİ VE DEMOKRASİ

HASRET DİKİCİ BİLGİN.....	229
Giriş.....	229
Tarihsel bağlamda hükümet (yürütme-yargı) sistemleri.....	231
Hükümet sistemlerinin tanımlanması ve sınıflandırılması.....	233
<i>Parlamenteer sistemler</i>	234
<i>Başkanlık sistemleri</i>	235
<i>Yarı-başkanlık sistemleri</i>	236
Hükümet sistemleri ve demokrasi.....	237
<i>Hükümet sistemleri ve demokrasi tartışmasında kuramsal ve yöntemsel kısıtlar</i>	237
<i>Parlamenteer sistemin “zafiyetleri”ne karşı başkanlık sisteminin “tehlikeleri”</i>	238
Türkiye’de demokrasi ve başkanlık sistemi.....	242
Sonuç.....	246

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OTORİTER VE ŞAHİŞÇİL YÖNELİMLER KARŞISINDA PARTİLER, PARTİ SİSTEMLERİ VE DEMOKRASİ

TOYGAR SİNAN BAYKAN.....	249
--------------------------	-----

Partiler ve demokrasi.....	249
<i>Parti olgusunun ayırt edici özellikleri</i>	250
<i>Partilerin toplumsal oluşum süreçleri</i>	251
<i>Partilerin işlevleri: hükümet, muhalefet, temsil</i>	252
<i>Parti tipolojileri: Temel kuramsal yaklaşımlar</i>	254
<i>Yeni parti modelleri ve parti karşıtı eğilimler:</i>	
<i>Toplayıcı partilerden şahısçıl oluşumlara</i>	256
<i>Bazı kategorizasyon sorunları</i>	260
Parti sistemleri ve rejim biçimleri.....	261
<i>Parti sistemleri ve demokratik ve demokratik olmayan rejimler</i>	262
Sonuç tartışması: Otoriter ve şahısçıl yönelimler karşısında partiler.....	263

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SEÇİM SİSTEMLERİ

ÖZHAN DEMİRKOL.....	267
Giriş: Seçimlerin kısa tarihi.....	267
Seçim sistemleri.....	269
<i>Seçim sisteminin temel boyutları</i>	269
<i>Seçim formülü ve tur sayısı</i>	269
<i>Seçim çevresinin özellikleri</i>	273
<i>Oy pusulasının özellikleri</i>	275
<i>Seçim sistemlerinin sınıflandırılması</i>	276
<i>Basit çoğunluk sistemleri</i>	276
<i>Mutlak çoğunlukçu seçim sistemleri</i>	278
<i>Nisbi temsil (NT) sistemleri</i>	279
<i>Karma seçim sistemleri</i>	281
Seçim sistemi tercihi.....	282
Seçim sistemlerinin etkileri.....	283
<i>Mekanik etkiler</i>	284
<i>Psikolojik etkenler</i>	286
<i>Sistemik etkiler</i>	287
Sonuç.....	288

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

DÖRDÜNCÜ GÜÇTEN DİJİTAL TEKNOLOJİLERE MEDYA VE DEMOKRASİ: EKONOMİ-POLİTİK BİR BAKIŞ

YASEMİN ÖZGÜN - ÇAĞDAŞ CEYHAN.....	291
□ Medya yakınsaması.....	292
□ Deregülasyon.....	292
Medyaya ekonomi-politik yaklaşım ve demokrasi.....	293
Küresel medya rejimleri ve ulus-ötesi bağlantılar.....	294
Dolaşık medya yapılarının ekonomi politigi.....	296
Dijital iletişim teknolojileri ve demokrasi.....	297
Araç her şey mi?.....	298
İnternet: Açıklık mimarisinden gözetime.....	299

Büyük veri ya da verileşme.....	302
Yeni iletişim teknolojileri ve toplumsal cinsiyet.....	305
□ Sürtük yürüyüşü.....	305
Sonuç.....	307

ÜÇÜNCÜ KISIM

Süreç

<i>Demokratikleşme ve Demokratik Gerileme</i>	309
---	-----

ON ALTINCI BÖLÜM

DEMOKRASİ: TAMAMLANMAMIŞ BİR PROJENİN TARİHSEL YOLCULUĞU

YÜKSEL TAŞKIN.....	311
Kökenler.....	312
Amerikan Devrimi: Halk egemenliği fikriyle harmanlanan cumhuriyet.....	316
1789 Fransız Devrimi: Eşitlik, adalet ve kardeşlik meşalesi eski kıtada.....	318
Latin Amerika'da bağımsızlık dalgası: Batı-dışı dünyada bir ilk.....	319
Devrim ateşi Avrupa'da (1789-1848).....	320
<i>İşçi sınıfı ve kadınlar sahneye çıkıyor</i>	322
Demokratikleşmenin "birinci dalgası" (1828-1926).....	323
Liberal demokrasinin altın çağı veya demokratikleşmenin ikinci dalgası.....	326
Yoksul ama umutlu Üçüncü Dünya sahnede.....	327
Yeni sağ popülizmlerin yükselişi ve demokrasi mücadelesi.....	332
Liberal demokrasi eleştirisi ve yeni arayışlar.....	333

ON YEDİNCİ BÖLÜM

DEMOKRATİKLEŞME, DEMOKRASİDE GERİLEME VE MELEZ REJİMLER

BERK ESEN - HAKAN YAVUZYILMAZ.....	337
Giriş.....	337
Temel siyasi rejim tipolojileri.....	338
<i>Karşılaştırmalı siyaset alanında kullanılan demokrasi tanımları</i>	338
<i>Liberal demokrasiyle otoriter rejimler arasındaki gri alanı haritalamak: Seçimli demokrasiler ve rekabetçi/seçimli otoriterlik</i>	340
<i>Seçimli demokratik rejimler</i>	340
<i>Rekabetçi/seçimli otoriter rejimler</i>	341
<i>Kapalı otoriter rejimler</i>	344
Rejim geçişlerine ilişkin temel tartışmalar ve paradigma değişimleri.....	346
<i>Demokrasiye geçiş paradigması: Temel kavramlar ve geçişi açıklayıcı faktörler</i>	346
<i>Demokratikleşme paradigmasındaki dönüşüm: İyimserlikten gerçekçilik ve kötümserliğe</i>	348
<i>Demokratikleşmeden otoriterleşmeye: Rejim değişikliğine ilişkin değişen paradigma</i>	349

<i>Günümüzdeki otoriterleşme dalgasını hazırlayan faktörler</i>	350
<i>Günümüz ters rejim geçişlerini anlamak için temel kavram ve kuramsal çerçeveler</i>	351
Sonuç	357

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİNİN RADİKALLEŞTİRİLMESİ, DEMOKRASİLERİN GÜÇLENDİRİLMESİ

<i>HAMİT BOZARSLAN</i>	361
Geçmişle bir karşılaştırma	363
Günümüzün demokrasisi ya da kısırlaşan siyasi tahayyül	364
Demokrasi: Uzlaşma ve ayrışma	366
Devrim, demokrasi ve iktidar	368
Bir sorumluluk rejimi olarak demokrasi	370
Hiçbir zaman yeterince demokratik olamayan demokrasi	372
Güçsüz bir demokrasi mümkün mü?	373

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

DEMOKRASİ NEREYE: NEOLİBERALİZM DÖNEMİNDE DEMOKRASİ-CUMHURİYET BAĞININ KOPUŞU

<i>PINAR BEDİRHANOĞLU - CENK SARAÇOĞLU</i>	375
Giriş: Liberal demokrasinin evrensel krizi	375
Modern demokrasinin cumhuriyetçi tözü	379
Neoliberalizm ve demokrasinin tözsüzleşmesi	385
Sonuç yerine: Cumhuriyetsiz demokrasi neye benzer?	390

YİRMİNCİ BÖLÜM

POPÜLİZM VE DEMOKRASİ: BİR KAVRAMSAL GERİLİMİN KISA ÖYKÜSÜ

<i>KÂZIM ATEŞ</i>	393
Giriş	393
Liberal demokrasinin popülizmle imtihanı	394
□ Elitist demokrasinin popülizm tanımı.....	396
Popülizm eleştirisinin eleştirisi	401
Amasız fakatsız popülizm	404
“Demokrasinin gölgesi” olarak popülizm	408
Sonuç	410

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ SÖKÜMÜ ÇAĞINDA TOPLUMSAL HAREKETLER

<i>AYŞEN UYSAL</i>	413
Giriş: Demokrasi ve toplumsal hareketler ilişkisi	413
□ Demokrasi sökümlü.....	413
Toplumsal hareketi tanımlamak	415
Toplumsal hareketlerin repertuarı ve siyasal rejimler	415

<i>Bağlam ve siyasi fırsat yapıları</i>	417
<i>Değişen politik atmosfer ve toplumsal hareketlere dair yeni sorular</i>	418
<i>Toplumsal hareketleri içinden ve/veya dışından öldüren bir cebir (zor) olarak otoriter sistemler</i>	420
□ İhtilaf siyaseti	423
<i>Toplumsal hareketlerin bir kaynağı olarak otoriter sistemler</i>	424
Demokrasi sökümlü, otoriterleşme ve sokakta sağın yükselişi	425
Sonuç: Toplumsal hareketler demokrasiyi kurtarabilir mi?	429

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

BİR DEMOKRASİ MESELESİ OLARAK TOPLUMSAL BELLEK

<i>REYHAN ÜNAL</i>	431
Toplumsal bellek nedir?	433
Bir toplum mühendisliği olarak resmî tarih/bellek anlatıları	434
Aşınan ulus devletlerden yükselen sesler: Kolektif bellek	438
<i>Bir demokratikleşme adımı olarak geçmişle hesaplaşma</i>	440
<i>Geçmişle hesaplaşma</i>	441
<i>Geçiş dönemi adaleti - Cezalandırıcı ve onarıcı adalet</i>	441
□ Geçiş Dönemi Adaleti (GDA)	441
<i>Hakikat Komisyonları</i>	444
Sonuç olarak	447

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KALKINMA VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ ÜZERİNE

<i>FİKRET ADAMAN - DUYGU AVCI</i>	449
Giriş	449
Ana akım iktisadın gözünden kalkınma kavramı	450
Ana akım iktisat açısından kalkınmanın belirleyicileri	454
<i>Demokrasi-kalkınma: Nedenselliğin yönü</i>	455
Kalkınmayı büyüme rakamlarına indirgememek	457
□ İnsani Gelişme Endeksi	458
Demokrasi-kalkınma ilişkisine sistemik temelde yaklaşmak	460
Sonuç	463

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRASİDEN UZAKLAŞMANIN İKİ ÖRNEĞİ: MACARİSTAN VE BREZİLYA

<i>ÖMER TURAN - GÜLAY UĞUR GÖKSEL</i>	465
Giriş	465
Macaristan	466
<i>2010 seçimleri ve yeni anayasa</i>	469
<i>2014 seçimleri</i>	471
<i>2018 seçimleri</i>	472
<i>Genel değerlendirme</i>	474
Brezilya	477

<i>Meclis ve yargı darbeleri</i>	479
<i>Bolsonaro'nun iktidara gelişi</i>	480
<i>Bolsonaro iktidarda</i>	481
<i>Genel değerlendirme</i>	484
Sonuç	485

YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM

ARIZALARI VE AÇILIMLARI İLE TÜRKİYE DEMOKRASİ TARİHİ

<i>MENDERES ÇINAR</i>	489
Geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet modernleşmesi	
ışığında çok partili rejime geçiş	490
İlk demokrasi tecrübesi, 1950-1960: Demokratlığın anti-vesayetçilik olarak doğuşu	491
<i>Yapısal değişimin, siyasal alanın ve seçkinler uzlaşmasının sınırları</i>	491
<i>Demokrasi anlayışının sınırları: Anti-vesayetçilik ve ekonomizm</i>	492
<i>Aktörlerin demokrasi karşılığı tutumları</i>	492
1960-1980: İlerici darbe, darbeci ilericilik ve sınırlı demokratik tahammül	494
<i>Demokrasiyi sekteye uğratan dinamikler:</i>	
<i>Siyasal kutuplaşma, şiddet, küçük partilerin</i>	
<i>orantısız gücü ve hükümet krizleri</i>	495
<i>Cuntacılığın belirmesi ve vesayetçi damarın canlanması</i>	496
<i>Düzenin demokratlık ölçütü olarak iki test vakası: AP ve TİP</i>	498
<i>TİP'in etkileri: Ortanın solu ve devrimci şiddet</i>	499
1980-2002: Siyasetsiz demokrasi arayışının hızlı iflası	
ve nafiler restorasyon girişimi	500
<i>Demokratik tasavvurdan kopuş 1:</i>	
<i>Siyaset karşılığı rejim ve işbirlikçileri</i>	501
<i>Demokratik tasavvurdan kopuş 2:</i>	
<i>Merkez siyasetinin çöküşü ve uç siyasetlerin yükselişi</i>	503
<i>Demokratik tasavvurdan kopuş 3:</i>	
<i>Yeniden askerî müdahale, kirli Kürt savaşı</i>	
<i>ve "faili meçhul" cinayetler patlaması</i>	504
2002 sonrası: Seçim demokrasisinden seçimli otoriterizme	505
<i>2002-2011: "Endişeli laikler" ile AKP'nin savaşı</i>	505
<i>2011 sonrasında "tarafdarları ihya ve ötekileri paryalaştırma" stratejisi</i>	506
<i>Başkanlık için demokrasi kurumlarının erozyonu</i>	507
<i>Başkanlık tasarısını meşrulaştıran bir araç olarak</i>	
<i>"darbe teşebbüsü" ve sağcılaşmanın doruğu</i>	508
<i>Muhalefetin oyun alanı, kuralları, koşulları ve kapasitesi</i>	509
<i>"Majestelerinin" paryalaştırdığı muhalefet partisi: HDP</i>	511
Sonuç yerine: 2023 seçimlerinde restorasyon girişiminin başarısızlığı	512
KAYNAKÇA	515
YAZARLAR	561
DİZİN	565

ÖNSÖZ

MENDERES ÇINAR

I.

Bu satırları yazdığım tarihten neredeyse tam üç yıl önce Tanıl Bora, İletişim'in mutfağında demokrasi üzerine bilinen kitaplardan birinin çevirisini yayımlamaktan ziyade telif bir derleme kitap yayımlamayı düşündüklerini, böyle bir derlemenin sorumluluğunu alıp alamayacağımı sordu. Demokrasinin önemini ve değerini anlamaya ve anlatmaya çalışan bir siyaset bilimci olarak, bu projeyi en az iki açıdan "önemli, yerinde ve zamanında" buldum. Birincisi, Türkiye akademisinde, demokratik kaygıları olan ve demokrasiyle ilgili son gelişmeleri/çalışmaları takip eden, ne yazık ki bir kısmı akademiye zorla uzaklaştırılmış, son derece yetkin hocalarımız, meslektaşlarımız vardı. Onları demokrasiye adanmış, mevcut telif veya çeviri eserlere nazaran daha kapsayıcı ve bütünlüklü bir derlemede bir araya getirmek, kendi bilimsel birikimimizi ve kapasitemizi ilgili meslektaşlarla, öğrencilerle ve okurla paylaşmak açısından yerinde olacaktı. İkincisi, demokrasinin itibarının ve gücünün sarsıldığı, demokratik rejimlerin sayısının giderek azaldığı ve maalesef Türkiye rejiminin bir istisna oluşturmadığı günümüz otoriterleşme çağında, demokrasinin düşünsel kökenlerini, gelişimini, kurumlarını, gerilimlerini ve demokratikleşme/otoriterleşme dinamiklerini anlamaya çalışan bir kitap projesi; evrensel eşitlik ve özgürlük idealleriyle insana siyasal özneleşme imkânı veren tek rejim tipi olan demokrasinin ahlâki üstünlüğünü ve kıymetini hatırlatma, böylece çağdaş otoriterizm dalgasına, bir anlamda kendi öz kaynaklarımızla demokratik direnç kapasitesi geliştirme fırsatı veriyordu.

Kitabın içeriğini oluştururken, demokrasinin daima demokratikleşmeye açık ve muhtaç olduğunu, eşitlik ve özgürlük mücadelesinin, dolayısıyla demokrasi-

nin bir *finale*'i olmadığını akılda tutarak, “kuram, kurum ve süreç” olmak üzere üç temel inceleme alanında çeşitli konu/bölüm başlıkları tasarladım. Birincisinde, demokrasi fikrinin, demokrasi modellerinin ve demokrasiye dair bugüne dek sağlıklı bir biçimde ayakta kalmış düşünsel, teorik tartışmaların; ikincisinde, demokrasinin yargı, anayasa, seçim gibi kurumlarının; üçüncüsünde, dinamik ve kırılğan bir rejim olarak demokrasinin, dolayısıyla demokratikleşme ve demokrasiden uzaklaşma süreçlerinin tartışılmasını öngördüm. Bu tasarımı İletişim'in bu kitaptan sorumlu editörü Ahmet İnsel ile müzakere ettik. Ayrıca İletişim, kendi çevresinden de görüş aldı. Eklenicek çıkarılacak bir bölüm olmadığı anlaşıldıktan sonra, projeyi anlatıp katkıda bulunmaya davet etmek üzere potansiyel yazarlarla iletişime geçtim. Bir-iki istisna haricinde alternatif bir potansiyel yazara başvurmak zorunda kalmadım. Elinizdeki kitaba katkı veren hocalarımın ve meslektaşlarımın tümüne buradan bir kez daha heyecanımı paylaştıkları, katkılarıyla bu derlemeye değer kazandırdıkları ve oldukça uzun süren bir “okuma, düzeltme, kısaltma, okuma, düzeltme” süreci boyunca müdahalelerimi anlayışla karşıladıkları ve derlemenin tamamlanmasını sabırla bekledikleri için içten teşekkürlerimi sunarım.

Kitaba katkıda bulunmayı kabul eden yazarlarımızla bir çalıştay düzenledik. 26-27 Temmuz 2021 tarihlerinde yapılan üç çevrimiçi oturumda tamamlanan *Demokrasi Kitabı Çalıştay*'na yazarlarımızın çoğu katıldı. Katılan yazarlarımız, önceden gönderdikleri özet metinler ve kısa sunumları üzerinden yazacakları bölümlerde tasarladıkları tartışmaları diğer yazarların katkısına açtı. Katılmayan yazarlarımıza, Erdem Damar'ın katkısıyla toplantı kayıtlarını açtık. Gerçekten son derece verimli tartışmaların yapıldığı Çalıştay'da; demokrasi kitabının bir “giriş” kitabından daha kapsamlı ve kavranabilir derinlikte kaynak niteliğinde bir eser olmasını ve yazıların (editör olarak) bana ek olarak yazarlarımızdan biri tarafından da okunmasını, bir çeşit iç hakemlik sürecinin işletilmesini kararlaştırdık. Çok erken bir aşamada vazgeçtiğim ayrı bir kısma katkıda bulunmaları için davet ettiğim Hamit Bozarıslan ve Ersin Kalaycıoğlu hocalarımızın yazıları hariç, elinizdeki kitabın tüm bölümleri iki hakem geri bildirim sonucunda en az bir, bazı durumlarda iki-üç kez revize edildikten sonra, Eylül 2021'den Eylül 2022'ye uzanan bir zaman diliminde peyderpey ilk halini aldı.

İlk halini aldı, çünkü uzun yazılmış çok sayıda bölümden oluşan bu “büyük” kitabı İletişim açısından “olabilir” kılmak için kısaltmak gerekti. Bu kısaltma süreci de hem yazar kadrosunun genişliği, hem yazarların vakit sorunu, hem de bir yeniden okuma-düzeltilme sürecinin zaman alması nedeniyle ancak Haziran 2023 sonunda tamamlanabildi. Bu ikinci tur editörlüğüm sırasında kitabın okumasını kolaylaştırmak ve bütünlüğünü göstermek amacıyla ilgili olduğunu düşündüğüm yerlerde [bkz.] diyerek kitaptaki diğer yazılara dikkat çektim ve bir kavram endeksi oluşturmak amacıyla bazı kelimeleri işaretledim. Bazı durumlarda bu işaretlemeyi yazardan istedim. Cesameti gerçekten çarpıcı olan böylesi bir kitabın altından çok az yayınevi kalkabilir. Otoriter bir yönetimin keyfî kararlarıyla ve öngörülemez ekonomik şartlarda ölüm-kalım savaşı vermek zorun-

da bırakılan yayıncılık evreninde, İletişim gibi güçlü ve kıymet bilen yayınevi- nin varlığı bu çalışmanın şansı oldu. Yine İletişim'den Ahmet İnsel, derlenmiş taslak metni son bir kez özenle okuyarak, bazı olgusal hataları giderilmiş, dili biraz daha iyileştirilmiş bir metinle okurun karşısına çıkmamıza katkıda bulundu. Şebnem Yardımcı Geyikçi, bir yazıya “dışarıdan” hakemlik yaparak bu kitaba katkıda bulundu. Ayrıca, editörlük sürecim boyunca Hocam Ümit Cizre'nin akademik disiplininin kıymetini çeşitli vesilelerle fark ettiğimi, kendimi şanslı ve ayrıcalıklı saydığımı not etmek isterim.

Elbette hiçbir akademik çalışma tam değildir ve kitabımız meslektaşlarımızın, okurlarımızın eleştirel katkılarına açıktır.

II.

Demokrasi kitabı, bir demokraside gerileme –bazı yazarlarımızın ifadesiyle “demokrasisizleşme” veya “demokrasi sökülümü”– döneminde derlendi. Konsolide demokrasi saydığımız tekil Batı ülkelerinde, bir demokrasi çatısı olduğunu iddia eden Avrupa Birliği'nde ve demokratikleşme sürecinde olduğu düşünülen Türkiye gibi ülkelerde, otoriter siyasetlerin yükselişi çeşitli boyutlarıyla doğrudan veya dolaylı olarak bu kitabın bölümlerinde de tartışılıyor [bkz. Kalaycıoğlu; Bozarlan; Bedirhanoğlu ve Saraçoğlu; Esen ve Yavuzylmaz; Turan ve Göksel; Taşkın; Uysal; Baykan; Türmen; Çınar]. Bu önsöz vasıtasıyla, günümüzde demokrasinin gerilemesinin önemli bir unsuru olduğunu düşündüğüm, “demokrasi sizin kültürünüze/bizim kültürümüze uymaz” şeklinde tezahür eden “demokrasinin kültürleştirilmesi”, kültürleştirilerek görecelileştirilmesi handikapına kısaca değinmek isterim.

Siyaset bilimi literatürü, Soğuk Savaş sonrasında yıldızı olağanüstü parlayan modernleşme paradigmasının ağır yükü altında, demokrasi tartışmalarını iyice saplantılı bir biçimde, kültürel ırkçılık olarak değerlendirebileceğimiz bir kuldarda yürüttü. Bu perspektife göre, demokrasi Batı kültürünün normali olduğu için Batı medeniyetinin tarihi ona içkin olanı (demokrasiyi) gerçekleştirme-ye doğru akan bir tarihtir. 18. yüzyılda icat edilen “medeniyet” kavramını bir “öz”e indirgeyerek ve diğer analiz faktörlerini ya ihmal ederek ya da bu özcü bir şekilde tanımlanmış “medeniyet”in türevlerine eşitleyerek analitik kılma çabasının yakın zamandaki en parlak figürlerinden olan Samuel Huntington, *Medeniyetler Çatışması* kitabında demokrasinin münhasıran Batı medeniyetinin siyasal yönetim biçimi olduğunu, dolayısıyla başka medeniyetlerin toplumlarının demokratikleş(tiril)me çabasının nafi olduğunu iddia eder. Açıktır ki bu yaklaşımın gerek “medeniyet” kategorisi, gerekse Batı tarihinin devamlı demokrasiye doğru aktığı teleolojisi tartışmalıdır. Tartışmalıdır, ancak, medeniyetçi bir güvenlik konseptiyle uluslararası düzeyde demokrasi dayanışmasından kaçınan, içindeki Müslüman göçmenleri eşit hak ve özgürlüklerden men eden, uzun uzun hümanizm, evrensellik nutukları atıp, söz Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğine gelince “Ama o başka bir kültürden,” diyerek geri saran ve çağdaş de-

mokraside gerilemenin simgesi haline gelen yerlici (*nativist*) aşırı-sağ siyasetlerin de en önemli dayanak noktasıdır.

Oysa demokrasinin tarihi Batı'dan, yani Batı'nın Batı olarak ortaya çıkmasından çok daha eskidir. Üstelik Batı'nın tarihi de daima demokrasi yönünde akan, sadece onun kültürünün/özünün gerçekleşmesi süreci olarak okunabilecek bir tarih değildir. Demokrasinin tarihi bir kültürel dinamiğin değil, hak ve eşitlik hareketlerinin yürüttüğü bir özgürlük-eşitlik-hak nizamı yaratma mücadelesinin tarihidir. Bu tarih, Batı'da gerçekleşmiş olduğu için demokrasi Batı kültürünün bir unsuru haline gelmiştir. Ancak bu durumun kendisi bile kültürün tarihsel, dolayısıyla değişebilen bir ürün olduğunu, demokratik kültürün de tarih-aşırı bir sabit olmadığını gösterir. Çağdaş demokrasilerde izlediğimiz gerilemeler, Batı'nın demokrasi kazalarından muaf olmadığını bir göstergesidir. Demokrasinin Batı'da gelişmiş olmasından ve Batı dışında konsolide olmuş bir demokrasi örneğinin var olmamasından yola çıkarak, demokrasinin Batı medeniyetine/kültürüne has olduğunu iddia etmek yanlıştır.

Demokrasi, Antik Yunan'dan ancak 2.000 yıl sonra Amerikan ve Fransız devrimleriyle yeniden ve bir metamorfoza uğrayarak hayatımıza girdi [bkz. Zabcı; Taşkın]. Dahası demokrasinin Batı'nın hâkim rejimi haline gelmesi iki yüz yılı aşan bir süreçte ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra mümkün oldu. Bu tarihselliği nedeniyle demokrasi, kırılğan ya da ancak yine demokrasi mücadelesi ile bir tarih oluşturularak korunabilecek bir kültürdür. Demokrasinin cazibesini ve motorunu oluşturan eşitlik-özgürlük-hak arayışını reddeden, bu reddi haklaştırmak için demokrasiyi bir kültüre hapseden hiyerarşisever siyasetler günümüzde demokrasinin gerilemesinin başlıca failleri olarak görülmelidir. Gelenek, kültür, medeniyet gibi kavramlarla, eşitlik ve dolayısıyla, özneleşme/özgürleşme arayışlarını bastıran bu siyasetlere karşı Türkiye'de, Macaristan'da, İran'da, Hindistan'da, Latin Amerika'da, Rusya'da, pekişmiş Batı demokrasilerinde ve bu siyasetlerin olduğu her yerde gördüğümüz direniş, demokrasi fikrinin gerçek, efektif evrenselliğinin ve demokrasiyi yeşereceği her toprakta asli kültür kılacak mücadelenin (tarihin) göstergesidir.

Çok uzağa da gitmeyelim: "Demokrasi bizim kültürümüze uygun değil," diyerek kendi otoriter pratiklerini kolaylaştırmak ve otoriter rejimlerini kurumsallaştırmak isteyen siyasetler de demokrasiyi görecelileştiren aynı (medeniyetçi, kültürcü, yerlici) yaklaşıma başvurmayı, demokrasiye saygısızlıklarına dair en ufak bir kaygı ve mahcubiyet duymadan açık ve net sürdürmekte. Kamusal alan, ifade özgürlüğü, kadın-erkek-eşcinsel eşitliği, protesto-eleştiri-muhalefet ve adalet arama hakkı gibi evrensel demokrasi değerlerinin Batı kültürünün kendi sınırları içine hapsedilmesi gerektiği yönündeki beyanlardan geçilmiyor. Bu değerleri benimseyen ve savunan toplum kesimlerini kanun ve nizam düşmanı ve Batı emperyalizminin içerideki uzantıları olarak damgalayan, böylece özgürlükleri, hak arayışlarını, muhalefeti zorla bastıran otoriter siyasetler, kendilerini (toplumun kendi gözlerinde ait sayıldığı) İslâm medeniyetine sahip çıkma adına haklaştırmaya çalışmaktadır. Bizim rejimin efsane liderlerinden bi-

rinden tipik bir örnek verirsek, söylediği mealen şu: Batı'nın ontolojisi epistemolojik (seküler), İslâm'ın epistemolojisi ontolojik (vahiye dayanır), dolayısıyla Müslüman ülkelerde Batı kökenli kurumlar ve değerler hiçbir zaman meşru olamaz ve asla kabul göremez.

Demokrasi reddiyesinin dayandırıldığı köktenci rasyonelitenin en vahim sonucu, demokrasi gündemini benimsemiş bazı toplum kesimlerinin düşünce, yaşam tarzı ve taleplerinin bu öz'e aykırı olmaları nedeniyle dışlanması, horlanması ve günlük yaşamlarının güvensizleştirilmesidir. Bu noktayı iyice açmakta ve vurgulamakta yarar var: Demokrasiye saygı duymayan "büyüklerin" sundukları reddiye paketi, eşitlik, özgürlük ve hak arayışlarını "biz Allah'ın rızıkına inanırız, bizde aç açım demez" fetvacılığı ile lanetlemekte; kamusal eleştiriyi fitne, nifak sokma ve hadsizlik olarak değerlendirmektedir. Benzer biçimde, kadınlara eşitlik iddiası ve mücadelesini Batı'nın kültür emperyalizminin uzantısı bir ideolojik işgal hareketi olarak damgalamakta, Batı kökenli oldukları gerekçesiyle güçler ayrılığı gibi liberal ilkeleri gereksizleştirilmektedir. Ancak, "vahim" olarak nitelendirdiğimiz cihet, rejimin kendi hegemonyasını meşrulaştırma söylemi olarak fetvacılığa, lanetlemeye, horlamaya eşlik eden ve kesintisiz bir biçimde uygulanan susturma, kelepçeleme, hapsetme, hukuk devletini yok sayma şiddeti ve baskı politikalarıdır. Üstelik bütün bunlar herhangi bir sömürgeci gücün zoruyla değil, kendi özgür iradesiyle modernleşen, sömürgeci uluslararası hukuk normlarının var olduğu bir dünyada savaşılarak egemen bağımsızlığını kazanmış bir ülkede, çoğu zaman sömürgecilik-sonrası (postkolonyal) literatürün cephaneliğinden (bilişsel emperyalizm gibi) kavramlar devşirilerek meşrulaştırılıyor.

Son söz olarak, içinde bulunduğumuz ortamda tarihimizi demokrasi tarihi kılmamızın şartlarından biri de "medeniyetimiz" diyerek esasen kendi otoriter pratiklerini haklılaştırmak isteyen bir rejimle karşı karşıya olduğumuzun bilincinde olmaktır. Bu vesile ile demokrasinin, birilerinin onu tek bir anlayışa sabitleyen indirgemeci tutumundan kurtarılıp, yaşamın, yaşam alanlarının temel bir pratiği haline getirilmesinin, bu kitapta yapmaya çalıştığımız gibi, bir kolektivite ve buna dayanan bir çoğullaşma girişimi olduğunu unutmamamız dileğiyle.

Ağustos 2023, Ankara

BİRİNCİ KISIM

Kavram

Demokrasinin Düşünsel Parametreleri

DEMOKRASİ DÜŞÜNCESİNİN DOĞUŞU VE GERİLİMLERİ

FİLİZ ZABCI

Antik Yunan şehir devletlerinde yepyeni bir yönetim biçimini tanımlamak için *dēmokratia* kullanılmaya başlandığında, binlerce yıl sonra bu sözcükten en sıradan siyasi eylemleri dahi parlatmak için yararlanılacağı herhalde akıllara gelmemiştir. Antik Yunan dünyasında filozofların aşırı bir önem atfetmediği, sıradan insanın kendi kendini yönetme hakkına sahip olması anlamında demokrasi, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren politikacıların kendi karar ve eylemlerini meşru göstermek için başvurdukları anahtar bir sözcük haline geldi.

İki bin yıl boyunca neredeyse unutulmuş ve “cumhuriyet” sözcüğünün gölgesinde kalmış demokrasinin bugün kaybedilmesi siyasi bir felaket gibi algılanıyor. Tanımlanması oldukça sorunlu ve farklı dünya görüşlerinin geliştirdiği farklı yaklaşımlar nedeniyle sistematik bir yapıya kavuşturulması artık imkânsız olan demokrasi çoklu anlamlar içerecek şekilde sürekli geliyor: Siyasi tercih ve eylemlerin hukuki, ahlâki ve evrensel normlara uygunluğunun biricik mihenk taşı. Her siyasi rejimin ulaşmak için evrim geçirmesi gereken nihai bir model. Akıl sahibi yurttaşlar sayesinde akılcı bir yönetimin kurulduğu, düzeni olduğu kadar farklılığı da içeren, belli bir kültürü ve gelişmişliği temsil eden siyasal bir sistem. İnsan ilişkilerinde sağduyuyu, farklılığa saygıyı ve empatiyi salık veren, bu yüzden de “barışçıl” ve “mutlu” bir biçimde bir arada olmanın koşullarını yaratan vazgeçilmez değerler sistemi. Yurttaşların eşit bir biçimde siyasal kararlara katılarak ortak iyiyi yarattıkları kamusal bir iletişim. Azınlığın korunduğu çoğunluk yönetimi. Eşitlik, özgürlük ve bağımsızlık gibi büyük kavramları ve idealleri içinde barındıran siyasal bir ideoloji... Listeyi uzatabiliriz. Özetle, kurumsal bir düzenleme biçimi, normatif bir siyasal model ve bir değerler sistemi olarak demokrasi...

Bütün bunları kucaklayan bir sözcük, bizim ona atfettiğimiz şeylerin çokluğundan dolayı adeta aşırı şişmiş bir imgeye dönüşmüş durumda. Bu kadar yüceltildiği için de ufak bir dokunuşta alaşağı olabilecek kadar kırılgan. İşte belki bu yüzden, onu ulaşılması gereken yetkin bir form şeklinde görmektense, Churchill'in yaptığı gibi, başımıza gelen yönetim biçimleri içinde en az kötü olanı şeklinde ele almak daha makul olacak.

Demokrasinin iniş çıkışlarla dolu bir tarihi oldu. Yeniden keşfedildiği tarih, onun modern formunu oluşturan sosyal-sınıfsal parçalarının, kültürel kolonlarının ve değer sisteminin yapılaşmaya başladığı bir dönemdi. 16. yüzyılda rüşeym halinde olan ve sonrasında gittikçe gelişen bir siyasal yapının portresinin tamamlandığı 18. yüzyılda oldu bu. Bir yüzyıl sonrasında ise önüne geçilemez bir dalga olarak görülüyordu. Tocqueville bu dalgayı yıkıcı bir “koşullarda eşitlik” şeklinde tanımladı. Gerçekten de modern özgürlük rüzgârıyla birleşmiş olan bu dalga ulaştığı coğrafyaları artık kendi rengine boyuyordu.

Bu dalga yenilikçi ve yıkıcıydı, ama kaynağını gelenekten, özellikle bir “Antik Yunan icadı” olarak görülen eşit siyasal haklara sahip olma ya da “hem yöneten hem de yönetilen olma” anlamında demokrasi deneyimi ve düşüncesinden alıyordu. Ama asıl olarak boş zamanları ve eğitimleri yetersiz, yoksul yurttaşların kendilerine güvenlerini artıracak ve kendilerine dair yeni bir imge yaratacak olan yönetime katılma hakları anlamında demokrasiden kaynağını alıyordu. Bu yeni siyasi deneyim, ilk defa, Antik Yunanlıların siyasi örgütlenmeleri olan şehir devletlerinin (*polis*, çoğ. *poleis*) kendi özgünlükleri ve ayrıcalıklı konumları içinde mi ortaya çıkmıştır?

Demokrasi bir Antik Yunan icadı mı?

Fırat ve Dicle arasında yer alan ve adı “iki ırmak arasındaki toprak” manasına gelen Mezopotomya’da doğan uygarlıklar hakkında yapılan çalışmalar, İÖ yaklaşık 3000 yıllarında Sümerlerin şehir devletlerinin olduğunu gösteriyor. Hatta bu tarihten daha öncesinde de, Suriye, Kenan ve Levant bölgelerinde, Semitik toplulukların şehir devletlerinin izlerine rastlanıyor.

Antik Yunan şehir devleti diğerleriyle karşılaştırıldığında aslında oldukça geç bir tarihte ortaya çıkmıştır. İÖ 7. yüzyılda beliren bu devletler, gecikmiş olmalarına karşın diğerlerini aşan bir sosyal ve politik yapı sergilediler. Ayrıca artan nüfusun yarattığı baskıya ve tarım ürünlerinin gereksinimleri karşılayamamasına pratik bir çözüm buldular: *Polisleri* İyonya ve Yunan Yarımadası'nın dışına taşacak şekilde yaydılar. Bu kolonileştirme süreci, Antik Yunan dünyasının ve kültürünün Ege Denizi, Karadeniz, Adriyatik ve Akdeniz boyunca yayılmasını sağladı (Cartledge, 2016: 15) ve yaklaşık bin *polis* arasında devasa bir ağ örülmüş oldu. Bu nedenle diğer uygarlıkların şehir devletlerine nazaran çok daha yaygın ve sayıca fazla Yunan *polisleri* tarih sahnesinde yer aldılar.

Antik Yunan şehir devletlerinin ortaya çıktığı dönemde, karanlık çağın kabile örgütlenmesi aşılması karşın askerî bir aristokrasinin hâkimiyeti de-

vam ediyordu. Polislere özgü demokrasinin ortaya çıkması için bu hâkimiyetin yıkılması gerekiyordu. Ancak bu, kabile toplumundan gelen politik örgütlenmelerin bir kerede ve radikal bir biçimde aşıldığı anlamına gelmiyordu. Karanlık çağa özgü olan kabile unsurları ve aristokratik gelenekler yeni yeni biçimlenen polislerin içinde varlıklarını devam ettirdiler; ancak dönüştüler ve farklı bir nitelik edindiler. Elbette yeni ortaya çıkan sınıflar ile eskileri arasındaki mücadeleye dinmek bilmez iç savaşlara ve huzursuzluklara neden oldu. Eski ve yeni arasındaki bu çatışmalar olmasaydı *demokratianın* doğuşu mümkün olmazdı. Bu nedenle Antik Yunan, özellikle de Atina demokrasisi eski olanın farklılaşarak devam etmesi ile değil, yeni bir anlayışın ve örgütlenmenin yaratılması ile gerçekleşmiştir.

Yine de demokrasinin ilk kez ve sadece Antik Yunan polislerinde doğmuş olduğunu düşünmek ne derece doğru olabilir? Kabile topluluklarında rastlanan meclisler gibi “demokrasinin ilk biçimleri”nden söz ediyorsak eğer, bunlar polis dışında diğer şehir devletlerinde de görülüyordu. Üstelik Batı düşüncesinin ve uygarlığının kendini Antik Yunan ve Roma kültürüne (Hıristiyanlığın yanı sıra) dayandırdığı düşünülürse, demokrasinin ilk defa Yunan dünyasında ortaya çıktığına dair tarihsel bilginin neredeyse ortak bir “kanı”ya dönüşmüş olması gayet anlaşılır hale gelir. Sadece demokrasi ile de sınırlı değildir bu yargı; siyaset hakkında sistematik olarak ilk düşünenlerin Antik Yunanlılar olduğu ve siyasal teorinin de Antik Yunanlılar tarafından yaratıldığı bilgisini hemen hemen bütün siyaset bilimi veya siyasal düşünceler tarihi yazını içinde görmek mümkündür.

Siyasal teorinin doğuşu konusunda aksi bir tezi temellendirecek yazılı bir kaynağa rastlamıyoruz. “Demokrasi”ye gelince, bizzat bir Antik Yunan tarihçi, Herodotos, Pers sarayında demokrasiye ilişkin bir tartışma yaşandığını anlatıyor bize. Mag'lara karşı başkaldırının zaferle sonuçlanmasından (İÖ 522) ve Kral Smerdis'in alaşağı edilmesinden sonra yedi soylu Pers arasında geçen bu tartışma, *Herodotos (Herodot) Tarihi'nin Üçüncü Kitabı'nda* yer alır. Ayaklanmanın üzerinden beş gün geçmiş ve artık ortalık yatışmıştır. Yeni bir yönetim işbaşına geçecektir, ancak sorun nasıl bir yönetim biçiminin seçileceği konusunda düğümlenir. Otanes, demokrasinin erdemlerinden söz eder ve İran halkının “kendi kendini yönetmesi” gerektiğini öne sürer. Herodotos, bu olayın yaşandığına bazı Yunanlıların inanmayacağını öngörür ve hemen belirtir: “...Ama öbürleri ne kadar doğruysa, bunlar da hiç olmazsa o kadar doğrudur” (Herodotos, 1973: 201, III-80). Tarihçinin diğer yazdıkları kadar bu olaya ilişkin aktardıklarının da doğru olduğuna yönelik iddiası dikkate alınır, Perslerin elit tabakasının, “yasalar karşısında eşitlik” düşüncesine sahip olduğu, demokrasinin seçilecek yönetim biçimlerinden biri olarak düşünüldüğü ve tartışıldığı açıkça ortaya çıkar.

Bu tartışmanın tarihi, Yunan dünyasında, özellikle de Atina'da demokrasinin doğduğu tarihe oldukça yakındır. O döneme ait Perslerin yazılı bir tarihi olmadığı için biz Herodotos'un sözü eşliğinde demokrasi “düşüncesi”nin Perslerde de bulunduğunu öne sürebiliriz; ancak bir yönetim biçimi olarak hayata geçirildiğine dair yazılı bir belgeye rastlamıyoruz. Aksi kanıtlanana kadar, bir siyasal

rejim olarak demokrasinin Antik Yunan dünyasında ortaya çıktığını kabul etmek gerekir. Kabilelerin birleşmeleriyle birlikte gelişen krallıklar (*kingship*) ara dönem içinde, yani şehir devletlerine geçene kadar hüküm sürmüş, şehir devletlerinin yerleşmesinden itibaren krallık eskide kalan bir rejim haline gelmiş, yönetim biçimleri dallanıp budaklanmıştır. Bu nedenle eski Yunanca metinlerde de görüldüğü gibi “krallık” ile diğer yönetim biçimlerinden birisi olan “monarşi” birbirinden farklıdır. Aristokrasi, oligarşi, tiranlık ve monarşi gibi “demokrasi” de şehir devletlerine özgü olan bir yaşam biçiminin ürünü olarak doğmuş, uzunca bir dönem boyunca diğerlerine nazaran asla ayrıcalıklı bir statüye sahip olmamıştır.

Yeni olanın doğuşu

Antik Yunan şehir devletlerinin Fenikelilerden esinlenerek kurulduğuna dair iddialar var (Glassman, 2017: 973). Öyle olsa dahi Fenike, Kenan ya da Sümer şehir devletlerinden farklı olarak *polis*lerin bir kralı yoktu. Krallara eşlik eden ve gücüne güç katan rahipler kesimi ile profesyonel bir bürokrasi de bulunmuyordu. O dönem hemen hemen her devletin yararlandığı paralı askerleri de Antik Yunanlılar istisnai durumlar dışında şehirlerine davet etmiyorlardı (Glassman, 2017: 977). *Polis* kendine has bir askerî ve siyasal örgütlenme biçimine sahipti ve her *polis* aynı zamanda bir dinsel örgütlenmeydi. Her *polis*in kendisine ait, o *polisi* koruyan bir tanrısı ya da tanrıçası vardı: Atina *polis*inin Athena, Sparta'nın Artemis, Argos'un Hera ve Lesbos'un Afrodit gibi...

Günümüze çok az kısmı ulaşmış olan *Atinalıların Devleti* adlı kitabında Aristoteles (2005: 2-5) Yunan “kabile demokrasisi”nin, şehir devletlerindeki demokrasinin kökenini oluşturduğunu gösterir. Krallık en eski yönetim biçimi olarak varlığını sürdürür, ancak İÖ 8. yüzyıldan itibaren, kabile liderlerinin yönetimde daha etkin bir rol oynamaya başlamalarıyla *polemarkhosluk* (savaş işini üstlenmiş olan yöneticilerden oluşan memuriyet) ile *arkhonluk* (yüksek yöneticilerden oluşan memuriyet) gibi kurumlar tarih sahnesinde yer alırlar.

Antik Yunan şehir devletlerine demokrasiyi kazandıran gelişmeler için çok uzun süre beklemek gerekmez. İÖ 6. yüzyıldan itibaren kabile örgütlenmesine ait olan kurumsal yapılar değişikliğe uğramış ve *polis*lerin yeni meclisleri ile hukuk mahkemeleri haline gelerek demokratik kurumların çekirdeğini oluşturmuşlardı. Burada, eski kurumsal yapıların bazılarının ortadan kalkmasının, bazılarının ise dönüşmesinin koşullarını hazırlayan iki önemli değişimden söz etmek gerekir.

Birincisi, *hoplit*lere ya da piyadelere dayanan falanj türü askerî sistemin gelişmesiydi. Yeni sistemde, piyadeler uzun mızraklarıyla birbirlerine yanaşarak hizalanıyorlar ve küçük birlikler halinde, kalkanlarla kendilerini koruyarak harekete geçiyorlardı. Bu askerî yeniliğin getirdiği başarı *hoplit*lerin sayısının hızlıca artmasına yol açtı. Hemen hemen bütün Antik Yunan *polis*lerinde yaşanan bu değişim sayesinde *hoplit*ler, savaşlarda atlı asker olarak yer alan aristokratların